

NAŠI PREVODIOCI ANTIČKIH PISACA

1. *Koloman Rac*

Kad se g. 1946. „Matica Hrvatska“ nakanila na izdavanje *Račeva* prijevoda Aristofanovih komedija, povjerila je svu brigu o toj stvari meni. Pored opširnoga uvoda o Aristofanu ja sam tom prilikom pomišljao i na kratak članak o *Kolomanu Racu* znajući, da naš mlađi naraštaj o tom vrlo plodnom prevodiocu antičkih pisaca znade vrlo malo ili ništa. Eдуujući da tada u toj svojoj namjeri nijesam, na žalost, našao razumijevanja, odgodio sam stvar do druge prilike, i ta se eto pružila sada u zbirci „*Naši prevodioci antičkih pisaca*“, što ju je uredništvo časopisa „ŽIVA ANTIKA“ na moj prijedlog otvorilo.

Koloman Rac rodio se u Varaždinu 19. rujna 1863., gdje je svršio osnovnu i srednju školu. Bio je u svemu odličan đak, ali je kao gimnazijalac više naginjao k prirodnim naukama nego ka humanističkim. U filologijske vode skrenula je njegov životni splav jedna državna stipendija, koja u tom slučaju nije oštetila ni nauku ni *Kolomana Raca*, jer ako je što nauka izgubila na jednom području, dobila je obilno na drugom, a *Rac* je mjesto prirodnjaka postao odanim i revnim službenikom helenskih Muza, kojima je uz tešku nastavničku službu (u Zagrebu, Gospiću, i ponovo u Zagrebu do kraja) služio sve do svoje smrti. A u njega je kao u malo koga bilo za tu službu i sposobnosti i vrlina, koje je probudio u sebi učeći s velikim marom i ljubavi klasičku filologiju na sveučilištu u Zagrebu.

Sudeći po popisu književnih radova, što ga je piscu ova- ga članka prijatelj *Koloman*, na njegovu molbu, tri godine prije svoje smrti poslao, *Rac* je po svoj prilici već kao gimnazijski učitelj u Gospiću stvorio odluku, da se sav daje na prevodenje klasičnih pisaca, koje se tada u nas već prilično gajilo (*Maretić, Musić, Petračić, Senc, Srepel, Veber*), kako bi antičku kulturu učinio pristupačnom i onima, koji ne umiju čitati stare pisce u originalu. Zanimljivo je, da se mladi filolog približio najprije *Sofoklu*, za koga *Aristofan* u *Žabama* (82) na usta *Dionisova* kaže: „A on je čedan ondje, ko što bješe tu“ (t. j. na ovom svijetu). Možda je to učinio s obzirom na srednje škole, ali je vjerojatnije, da ga je pjesnik s *Kolona Hipija* privukao

zato, što su i po mislima i po osjećanjima bili vrlo bliski. Po načinu, kako je *Rac* izvršio prvi svoj prevodilački rad, vidi se, da je ka helenskom autoru pristupio s nekim strahom i poštovanjem, osobito s obzirom na metriku, kojoj se u svom prijevodu posve uklonio i predao g. 1895. „Matici Hrvatskoj“ prijevod *Sofoklovih* tragedija u prozi. „Matica“ je rado prihvatila taj prijevod, kojim se *Rac* pokazao dobrim poznavaoцем grčkoga jezika i literature i spremnim komentatorom, ali je u predgovoru knjizi izjavila: „Neka nitko ne misli, da „Matica Hrvatska“ ne bi bila voljna izdati *Sofokla* i u stihovima, kad bi joj tkogod valjan prijevod ponudio“. To je dakako bio za *Raca* poticaj na nov rad i tihi poziv, da se još jednom prihvati *Sofokla*, ali sada onako, kako dolikuje velikom pjesniku, t. j. da mu pjesma i po obliku svome ostane pjesmom.

Međutim dao se *Rac* na druga područja klasičke filologije, dok potpuno sazre u njem ono, na što se spremao. Plod toga rada bio je lijep prijevod *Cezarova Galskoga i Građanskoga rata* (Izd. Mat. Hrv. 1897) i pet godina po tom opsežna i vrlo važna knjiga *Život starih Grka* (Izd. Mat. Hrv. 1902), u kojoj je pisac pokazao, da nije samo dobar prevodilac klasičnih pisaca nego i spreman filolog, koji i dalje savjesno prati svoju nauku i odlično umije koristiti se rezultatima njezinima. Kako se knjiga osniva na građi, što ju je nauči donio *Aristotelov Ustav atenski* (papyrus nađen g. 1890), može još i danas korisno poslužiti i laiku i stručnjaku.

Neki kraći ulomci iz grčkih dramatskih pisaca, što ih je *Rac* uvrstio u 2. izdanje *Senčevih Primjera iz grčke književnosti u hrvatskom prijevodu* (Zagreb 1909): *Sofoklo*: Antigona (kovi), *Eshil*: Hoefore (22-151), *Euripid*: Medeja (1002-1115), *Aristofan*: Oblaci (889-973) pokazuju, da je *Rac* do g. 1909. ne samo savladao sve poteškoće, koje su ga u početku odvrćale od prevođenja u originalnim grčkim mjerama nego je zacijelo imao do tog doba dobar dio *Sofoklovih* tragedija u hrvatskim stihovima. Stvar se međutim odgađala time, što je prevodilac tada (1909-1911) bio zaposlen drugim poslovima, od kojih je neke radio u društvu sa *Stjepanom Srkuljem*: *Documenta historiam Croaticam spectantia* (Zagreb 1909) i *Izvori za povijest* (I. Zagreb 1910; II. 1911), a druge sam: 2. izdanje *Senčevih Primjera iz rimske književnosti* (Zagreb 1910) i *Izbor iz spisa Ksenofontovih* (Zagreb 1910). Napokon je, posve neočekivano, u izvještaju donjogradske gimnazije u Zagrebu za g. 1911. osvanuo *Sofoklov Kralj Edip* u stihovima kao prvi vjesnik novoga *Račeva Sofokla*, koji je dvije godine po tom izišao čitav u izvanrednim izdanjima „Matice Hrvatske“ za g. 1913. Matica je time ispunila obećanje, što ga je dala u izdanju *Sofoklovih* tragedija iz g. 1895., a *Rac* je nakon osamnaest godina priveo u djelo ono, od čega se žacao u mlađim danima. To su izdanje pozdravili svi prijatelji klasične kulture, a *I. Kasumović* napisao je tom

prilikom u Savremeniku (g. 1914. str. 226.) o novom Sofoklu Račevu ove pohvalne riječi: „Tako se s punim pravom može reći o Račevu prijevodu sviju Sofoklovihi tragedija, da je valjan; da zacijelo pripada među naše najbolje prijevode grčkih klasika“.

Iskustva, što ih je *Rac* stekao u metrici prevodeći *Sofoklove zborne pjesme*, olakšala su mu pristup k lirskoj i k ostaloj dramskoj poeziji grčkoj, koja mu je, kako se po svemu vidi, bila osobito na srcu. Međutim se, kao ono u početku svoga književnoga rada, kretao opet neko vrijeme na drugom području prevodeći uspješno *Platonovu Obranu Sokratovu i Fedona* (Izd. Mat. Hrv. 1915) i *Protagoru* (Izd. Mat. Hrv. 1915), da skoro iza toga iziđe s *Antologijom stare lirike grčke* (Izd. Mat. Hrv. 1916), u kojoj je vješto prikupio, što se dotad na tom polju uradilo (*Badalić, Pavić, Senc*), i primetnuo k tome mnogobrojne svoje prijevode, među kojima je najobilnije zastupan Pindar.

G. 1917. priredio je *Rac* u društvu s *Franjom Lasmanom* *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, gdje su gotovo sve stvari njegove. Prijevodi pokazuju, da je prevodilac sada vješt pristupiti k svakom starom piscu i k svakom tekstu, grčkom i latinskom, bio on iz starijega ili kasnijeg doba.

Od g. 1918. *Rac* je opet sav u dramskoj poeziji grčkoj i ostaje u njoj u glavnom sve do kraja svoje literarne djelatnosti. Najprije pristupa k Sofoklovu predšasniku grandioznom *Eshilu*, „koji je prvi od Helena gradio riječi veličajne kao kule“ (Aristofan, *Žabe* 1004), i predaje ga naskoro, bez poteškoća, u dostojnom ruhu hrvatskim čitaocima (Izd. Mat. Hrv. 1918). Prijevod *Euripidovih* drama zamislio je *Rac* zbog velikoga broja njihova u tri knjige, pa je I. knjiga izišla već g. 1919., a II. 1920. (obje u izd. Mat. Hrv.), i to je posljednja Račeva stvar, koju je „Matica Hrvatska“ izdala za njegova života. Rukopis III. knjige *Euripidovih* drama vratila je naime „Matica Hrvatska“ *Racu* koncem god. 1922. bez ikakve motivacije, ali je prevodilac znao, da je to učinjeno s političkih razloga, jer je on tada drugačije gledao na stvari nego tadašnje vodstvo „Matice Hrvatske“. *Rac* je rukopis stoičkim mirom pohranio, pa ga i danas brižno pazi pokojnikova porodica znajući, da čuva djela pjesnika, koga su čitaoci sviju vremena voljeli i postavljali uz Homera. Taj događaj nije marnoga trubbenika nimalo smeo u njegovu radu, što više: on je još s većom marljivošću nastavio prevoditi klasične pisce, pa kad je 23. siječnja 1937. zauvijek zaklopio svoje umorne oči, našli su se u njega, pored pomenute III. knjige *Euripidovih* drama, još ovi prijevodi: *Plutarh*, *Ispoređeni životi* u 5 knjiga, *Aristofanove komedije* u 3 knjige i *Plautove komedije*: *Bliznaci*, *Hvališa*, *Tvrđica*, *Sužnjevi*, *Trogroška*, *Bakhide*, *Pseudol*, *Punče*.

Račevi pjesnički prijevodi bili bi zahvalan predmet potanjeg ispitivanja. Ovdje ćemo o njima ukratko reći samo ovo: pre-

vodilac se mnogo trudi, da svuda točno prevede misli pjesnikove i da sačuva u svom prijevodu pjesničke ljepote originala. Jezik mu je lijep, čist i zvonak, a stih dijaloga (jampski trimetar) u glavnom jednak stihu originala: stanke su ponajviše iste (iza pete i sedme polovice), ali je jampski metar katkad slobodnije građen, nego to dopušta grčka metrika. Zborne su pjesme zacijelo zadavale prevodiocu najviše truda i mnoga razmišljanja, jer su i jezično i metrički vrlo teške. Ali *Rac* je, prevodeći i ovdje točno i lijepo, umio i njih pretočiti u glatke i skladne stihove. Što se napose tiče prijevoda *Aristofanovih* komedija, prevodilac nije se mnogo udaljio od svoga predašnjeg postupanja, samo je dakako u stihu dijaloga, povodeći se za Aristofanom, bio slobodniji. Ali ovdje je naišao na novu poteškoću: opscena mjesta i mnogobrojne opscene riječi. *Rac* je mudro i oprezno prešao i preko tih neprilika sad birajući blaže i neobičnije riječi sad udešavajući stvar prema onoj „Mudrom jedno oko dosta“. Šteta, što marna ruka Račeva nije sama mogla voditi brigu oko toga izdanja, jer bi ona zacijelo još u posljednji čas mnogo toga dotjerala i izgladila. Iz pijeteta prema uglednom prevodiocu usudio se potpisani dirnuti u tekst samo ondje, gdje je bilo očito, da se radi o neopaženoj griješki.

Pokojni je *Rac* s neobičnom marljivošću i s velikom ljubavi nastojao oko svojih odabranih klasičnih pisaca, pa ipak, tko nije poznao prevodioca i njegov način života, s pravom će pitati, kako je taj trudbenik uz naporni nastavnički i kasnije direktorski rad mogao da pretoči na hrvatski jezik tolike tisuće grčkih i latinskih stihova i tolike knjige i odlomke iz prozaičkih pisaca. Ali nama, koji smo s njime godinama složno i bratski radili na bivšoj donjogradskoj gimnaziji zagrebačkoj, stvar je prilično jasna, jer nam nije ostalo sakriveno, da je *Rac* zapravo svagda i svagdje bio u svome poslu. Koliko je puta u najživljem razgovoru s kolegama za vrijeme odmora odjednom neopaženo nestao povukavši se u knjižnicu (pokojnik bio je knjižničar profesorske knjižnice), izvadio iz gornjega džepa papirić, iz donjega sićušnu olovčicu pa stao nešto bilježiti. Mi, najbliži njegovu, dobro smo znali, što *Rac* bilježi: prevodiocu pala je na um zgodnija riječ, bolji izričaj ili skladnija konstrukcija od one, što ju je jutros rano kod kuće unio u svoj prijevod, pa on to odmah brižno popravlja i zapisuje nove, da mu misao u školskom poslu ne izbljedi ili posve ne uteče. Nakon toga vraćao bi se, ako smo još bili na okupu, nasmiješen opet u našu sredinu, kao da se uto ništa nije zbililo. Živeći tako godinama u posebnim svojim mislima, upravljenima k cilju, koji si je sam izvan svoga nastavničkog posla dragovoljno nametnuo, i držeći se one „nulla dies sine linea“ stvorio je *Rac* pomalo čitavu biblioteku prijevoda klasičnih pisaca.

Tim je radom učinio veliku zadužbinu za hrvatsku književnost i sadašnjem naraštaju, a još više budućem, jer će do-

mala biti vrlo rijetki, koji budu mogli crpsti klasičnu kulturu iz originalnih izvora. *Rac* je pored *T. Maretića* jedan od naših najboljih i najplodnijih prevodilaca grčkih i rimskih pjesnika. Ali po poslu, što ga je učinio, on nije samo prevodilac, on je i naučni radnik, jer predradnje, što ih je morao izvršiti pristupajući k prevođenju takvih pisaca, kakii su *Eshil*, *Sofoklo*, *Euripid*, *Aristofan* i grčki lirici, pripadaju bez sumnje u područje nauke. Taj rad, istina, nije na žalost nigdje izložen, ali ga izvježbano filološko oko otkriva među recima gotovo na svakoj stranici Račevih prijevoda.

S prijevodom Aristofanovih komedija, koji je, kao i sva pređašnja djela Račeva, na svijetlo iznijela „Matica Hrvatska“, izlazi *Rac* nakon 27 godina ponovo pred hrvatske čitaoce. To je velik dobitak za našu lijepu knjigu, a bit će još veći, kad iziđu i ostali njegovi prijevodi, koji su još u rukopisu: *Euripid III*, *Plutarh* i *Plaut*. Da to bude što prije, to je živa želja svih prijatelja lijepe knjige i klasične kulture.

N. Majnarić.

Zagreb.

I N H A L T

N. Majnarić: UNSERE ÜBERSETZER ANTIKER SCHRIFTSTELLER

1. Koloman Rac.

Der Verfasser beschreibt das Leben des fruchtbaren Übersetzers *K. Rac* und stellt dessen Übersetzungen, die fast alle Gattungen der klassischen Literatur betreffen, dar. Als eifriger Gymnasiallehrer und später als Gymnasialdirektor fand *K. Rac* noch Zeit folgendes zu übersetzen: 1. *Sophokles** (zweimal: in Prosa und in Versen); 2. *Caesar*. Gallie - und Bürgerkrieg; 3. *Documenta historiam Croaticam spectantia*, in Gesellschaft mit *S. Srkulj*; 4. Die Quellen für allgemeine Geschichte, in Gesellschaft mit *S. Srkulj*; 5. *Platon*. Apologie, Phaidon und Protagoras; 6. Anthologie der alten griechischen Lyrik; 7. Auswahl aus altchristlicher Literatur, in Gesellschaft mit *F. Lasman*; 8. *Aischylos*; 9. *Euripides*; 10. *Plutarch*, Biographien; 11. *Aristophanes*; 12. *Plautus* (*Menaechmi*, *Miles gloriosus*, *Aulularia*, *Captivi*, *Trinummus*, *Bacchides*, *Pseudolus* und *Poenulus*).

Ausserdem veröffentlichte *Rac* mehrere Übersetzungen kleinerer Stücke verschiedener antiker Verfasser in den Zeitschriften »OMLADINA« und »MLADOST«, in den Schulbüchern »PRIMJERI IZ GRČKE KNJIZEVNOSTI« und »PRIMJERI IZ RIMSKE KNJIZEVNOSTI« von *S. Senc*; veranstaltete eine *Xenophons* und *Ovids* Ausgabe und verfasste das schöne und nützliche Buch »Das Leben der alten Griechen«.

Alles in allem: für einen Gymnasiallehrer eine wirklich grosse und lobenswerte Tätigkeit.

* Die Übersetzungen sind chronologisch geordnet.